CONTRIBUŢII DOCUMENTARE LA CUNOAŞTEREA LUPTEI PENTRU DEZVOLTAREA ÎNVĂŢĂMÂNTULUI ROMÂNESC (PRIMA JUMĂTATE A SEC. XIX)

de

Radu MILIAN

Problematica dezvoltării învăţământului românesc a fost o preocupare permanentă a vârfurilor spiritualităţii româneşti din secolul XIX. Prin şcoală se putea deschide accesul românilor la cultură şi funcţii mai înalte în structura politică a monarhiei bicefale. Trezirea culturală a românilor nu putea fi pe placul maghiarilor şi sârbilor, deoarece aducea după sine şi problema identităţii naţionale. Întărirea sentimentului de identitate şi conştiinţă naţională în rândul maselor de români a fost fundamentul luptelor naţionale, care s-au întins pe tot parcursul secolului XIX şi în primii ani ai secolului XX în Ardeal, până la Marea Unire[1].

Ne-am obişnuit să accentuăm (nu fără temei) rolul negativ jucat de naţionalismul maghiar în problema naţională din Transilvania[2]. La fel de mult a apăsat însă, şi naţionalismul sârbesc. Desigur, sârbii nu erau naţiune dominantă în Imperiul Habsburgic, mai apoi Austro-Ungar. Dependenţa bisericii ortodoxe din Transilvania de ierarhia sârbească a Karlowitz-ului a îngrădit politica culturală a clerului ortodox[3].

Începând cu a doua jumătate a secolului XVIII, sub influenţa şcolilor Blajului şi a apropierii de Roma, se naşte un puternic curent latinist reprezentat de Şcoala Ardeleană. Cu toate exagerările, acest curent cultural a marcat începutul renunţării la limba slavonă şi alfabetul chirilic în mediile bisericeşti românilor[4]. Acest proces s-a întins până târziu, în a doua jumătate a secolului XIX. Datorită legăturilor cu biserica Apusului, renunţarea la grafia chirilică s-a făcut mai întâi în mediile greco-catolice. Ierarhia bisericească ortodoxă s-a desprins mai greu de această grafie, datorită subordonării faţă de ierarhia ortodoxă sârbească. Cercetările de arhivă scot în evidenţă această înfruntare, în care românii acţionează împreună, indiferent de confesiune.

---

[1] Keith Hitchins, *Conştiinţă naţională şi acţiune politică la românii din Transilvania,* Ed. Dacia, Cluj-Napoca, vol. I, II, 1987, 1992, passim.

[2] V. Stoica, *Suferinţe în Ardeal*, ed. III-a, ed. Murion-Impex S.R.L., Cluj-Napoca, 1992, passim.

[3] Arhivele Naţionale – Direcţia Judeţeană Bihor, fond Episcopia Greco-Catolică Oradea, dos. 743/ 1814–1840, f. 1–25, R: 978; fond Episcopia ortodoxă Oradea, dos. 34/1850–1851, passim.

[4] Şcoala Ardeleană, ediţie critică Florea Fugariu, ed. Minerva, Bucureşti, 1983, passim.

https://biblioteca-digitala.ro / https://mtariicrisurilor.ro

Redăm mai jos un document care exprimă elocvent această luptă pentru trecerea la grafia latină, care trece peste barierele confesionale. Este vorba de o scrisoare adresată episcopului unit Samuil Vulcan, de un grup de preoți și credincioși ortodocși, la 5 August 1838, pentru a interveni la Viena, în favoarea Preparandiei din Arad, amenințată cu desființarea (sau sârbizarea), de către ierarhia ortodoxă sârbească:

Măria Ta d-le episcoape!

D-le nouă preagrațioase patroane![5]

D. Mitropolit de lege greco non- unită văzând că de câțiva ani încoace românii noștri încep a se dăzbăli și drepturile sale a și le câștiga au scrumat [săpat n], până ce au ajuns la fântâna strămutării acesteia și s-au învins că aceste toate [i]es din Preparandie; drept aceea voința să le sece rădăcina: au început întâiu a propovădui, că preparandia ar fi începutul nedragostei între români și sârbi și că aceasta ar lucra contra tainelor lor: pentru că de când s-au introdus nu este arcan? [probabil îndemn, învățătură n.n.] de [l?]a popii mei [cei]sârbești, să nu se ție la curte și nici un prilej nu trece a nu vărsa în români îndemn de a crede că sânt Române literele latinești în tot modul să silesc a le îmbrățișa ba încă și călindarele a le scrie cu litere latine, sârbeasca care până acum cu fală [i]eșea din gurile Românilor, acum au făcut-o lor urâtă, în tot cât mai bucuros vorovesc [vorbesc] în alte limbi; [se referă la faptul că românii sunt convinși de latinitatea limbii române și de necesitatea de a renunța la alfabetul chirilic n.n.] și ce e mai mult, cu uniții de care până acum fuțeau [fugeau] bucuros să întâlnesc, să împrietenesc, să căsătoresc, și pre cei de a lor sânțe [sânge] a fi [așa] îi cunosc, nu se îngrozesc a se băga [în] besericele lor; cu ei la olaltă să trudesc, întru dar[e]a cărților la lumină și cumpărar[e]a lor. De acest[e]a au propovăduit D. Miotropolit și Acestele [învățăturile n.n.] D-sale întră Popor doară îl va scoate de către acea Școală; însă nici de cum putând ajunge la țântă și [î]nainte de aceasta cu câțiva ani au cerut de la curte: ca Preparandia să se strice și să se încredințeze Dom[niei] Sale cârma creșterii ei că o va întocmi mai bine decât acum: Înalt loc au trimis pre L. R. Forray să caute ce sminte [zminteală] se află în acea Școală, carele cu putință toate de amănuntul au aflat că-s un institut foarte folositor și au întărit cu atestaturi de la Comitaturi, Domnii de pământ, scaun ș. a. d. Relația aceasta prin înalt Consilium An s-au împărtășit cu D. Mitropolit, spre care acesta eu propus un plan ca preparandia să se împreună cu Școalele Clericale, unde acela carele voiește să fie Dascăl să învețe un an, iar acela carele voiește să fie preot 3 Ani. Direcția Școalelor să se de Popilor și Protopopilor. Înalt consil[ium] acest planul mai de unezi l-au întărit de tot și l-au trimes mai departe, de unde peste cât mai scurte zile au să va șterțe [șterge]cu tot[ul], tot sistema de l.g.n.u. Școalelor de acum după voința D-lui Mitropol[it]și întăriră[tă] [de] înalt Consilium; au să va întări de-a pururi.

[5] AN-DjBh, fond Episcopia Greco-Catolică Oradea, dos. 743/1814–1840, R: 978, f. 22–23v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://mtariicrisurilor.ro

Măria Ta, D-le Episcoape! Acum dară noi cei de ceastă lăţe [ege] stăm în marţinea [marginea] întunecoasei gropi, în care de ne vom scăpa, mai [î]nainte şi mai întăi ne vom p[i]erde Naţionalitatea Toată, apoi cu ea toată Adecă românii noştri vor începe a învăţa limba sârbească, şi s-ar porecla [şi-ar pune nume n.n.] sîrbeşte, şi mai pre urmă vor zice că nu ştiu de români, şi alte umări încă mai rele vor urma.

Deci dară ştiind pe Măria Ta, a căruia multe pentru multă facere de bine, ce acuma tuturor l[e]-au venit în urechi d[e]a pururea ne uitat va rămâne pre lespezile românilor şi celor de l.g.n.u. – a fi fără de îndoială de un sînţe [sânge] cu noi, şi a ne iubi şi pofti fericirea noastră, am îndrăznit a alerga sub acoperământul şi Braţele cele puternice şi Părinteşti a Măriei Tale rugându-Te să Te milostiveşti a Te interpune pentru noi la înalta curte, precum şi la Primarul [Primatul] Ţării şi a nu ne lăsa să p[i]erdem şi această încă una vestigie [şcoală] a noastră.

Mai departe ca Măria sa mai deplinită cunoaştere despre lucrul acesta să-şi poată câştiga îndresnim această sub [...] din actele D-lui B. Forray cutez recurs carele s-au trimis de prin părţile acestea la înaltul loc aici ad alături.

Sărutând mâ[i]nele arh[i]ereşti şi recomendăluindu-ne Milei şi Patronimei cu cea mai aplecată reverinţă rămânem. [dat în] în Miniş, în 5 August 1838

Ai Măriei Tale

Iosa Gaşpar es,
Fogarrassy Thomas
Simandialic
NN Muntyan Iffialiuc?
Peter ef N Muntyan Ioan
.....?
Gorţan Filip
Nicolae Barrfy?
Ralcki Nejcacevici?
Talabur Barbu
Neschici Vasilica? de la Boimaş?

şi ceale lalte (cealaltă) românime de prin părţile Aradului

Ioan Cărbumar (şi Maria) lăcuitoriu în Miniş
Petru? Stoicescu
Ica? Ştirbei locuitorii Pâncotei
Sterian Teoveci?
Miloş Berzeşan din Sf. Anna
Nycoroy Păcurar din Curtiş (Curtici)
Melentius Stephanec Kevermesi
Nichifor Petrila
şi Pătruţ Ianc din Săbodhel?

https://biblioteca-digitala.ro / https://mtariicrisurilor.ro

DOCUMENTARY CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF ROMANIAN SCHOOL DEVELOPMENT (FIRST HALF OF THE XIX-TH CENTURY)

– Abstract –

Until the second half of the XIX-th century in many schools from Transylvania was use chirilic graphic. Translation to lateen graphic it wasn't an lacy process. Mostly in orthodox area witch was under serbian influence. The document what it's the object of our paper concerning to the orthodox metropolitan opposition to the use of lateen alphabet in Preparadia Buldet (Tehnological school) from Arad.

https://biblioteca-digitala.ro / https://mtariicrisurilor.ro